Тақриз

ба автореферати диссертатсияи Айнулозода Наҳтулло Айнуло дар мавзуи «Таҷрибаи таърихии ташаккул ва рушди хоҷагии роҳу нақлиёт дар Тоҷикистон (солҳои 1924–2021)», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.1. Таърихи ватан

Дар низоми муосири давлатдорӣ инфрасохтори нақлиётӣ на танҳо як бахши техникии иқтисод, балки унсури муҳими таҳкими давлатдорӣ, соҳибихтиёрӣ ва амнияти миллӣ ба шумор меравад. Роҳҳо, нақбҳо ва пулҳо дар баробари таъмини ҳаракати одамон ва борҳо, ҳамчунин вазифаи пайваст намудани минтақаҳо ва таъмин кардани ягонагии иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатро иҷро мекунанд.

Аҳаммияти илмии таҳқиқоти Айнулозода Н.А. пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки муаллиф рушди соҳаи роҳу нақлиёти Тоҷикистонро ҳамчун як низоми ягонаи таърихӣ ва иқтисодӣ мавриди таҳлил қарор додааст. Ин равиш имкон медиҳад, ки инфрасохтори нақлиётӣ на танҳо ҳамчун воситаи техникӣ, балки ҳамчун омили муҳими рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ арзёбӣ гардад. Муаллиф пайдарпайии таърихии рушди роҳу нақлиётро аз пайроҳаҳои ибтидоии кӯҳӣ то ташаккули шабакаҳои муосири транзитӣ баррасӣ намуда, нақши онро дар муттаҳидсозии фазои иқтисодии кишвар нишон медиҳад.

Аз нуқтаи назари иқтисодӣ, таҳқиқот аҳаммияти махсус дорад, зеро нишон медиҳад, ки рушди роҳу нақлиёт ҳамеша бо густариши бозорҳо, тақвияти савдо, афзоиши ҳаракати аҳолӣ ва рушди истеҳсолот робитаи мустақим доштааст. Бо ташаккули роҳҳои оҳан, роҳҳои автомобилгард ва шабакаҳои ҳавоӣ, минтақаҳои ҷудогонаи ҷумҳурӣ ба фазои ягонаи иқтисодӣ пайваст гардида, имкониятҳои нави истеҳсолӣ ва тиҷоратӣ ба вуҷуд омаданд. Ин раванд ба коҳиши хароҷоти ҳамлу нақл, тезонидани гардиши молу хизматрасонӣ ва рушди робитаҳои байни минтақаҳо мусоидат намуд.

Муаллиф бо истифода аз усули комплексӣ на танҳо паҳлуҳои техникии рушди нақлиёт, балки таъсири иҷтимоӣ ва иқтисодии онро низ таҳлил кардааст. Ин усул имконият медиҳад, ки нақши нақлиёт дар урбанизатсия, муҳоҷирати меҳнатӣ, ташаккули марказҳои нави иқтисодӣ ва рушди муносибатҳои иҷтимоӣ равшан гардад. Дар шароити Тоҷикистон, ки кишвари кӯҳистон ба ҳисоб меравад, нақлиёт на танҳо воситаи иртибот, балки шарти асосии рушди иқтисоди миллӣ ва муттаҳидсозии минтақавӣ мебошад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки таҷрибаи таърихии рушди инфрасохтори нақлиётӣ метавонад барои таҳияи

стратегияҳои муосири нақлиётӣ ва транзитии кишвар истифода шавад. Тоҷикистон имрӯз низ ҳамчун давлати транзитии минтақа ба рушди роҳҳои байналмилалӣ, долонҳои нақлиётӣ ва инфрасохтори логистикӣ таваҷҷуҳи зиёд медиҳад. Аз ин рӯ, омӯзиши қонуниятҳои таърихии рушди соҳа имконият медиҳад, ки омилҳои муваффақият ва мушкилоти мавҷуда дуруст арзёбӣ гардида, сиёсати иқтисодии соҳа дар заминаи таҷрибаи таърихӣ такмил дода шавад.

Дар боби якуми рисола Айнулозода Н.А. масъалаи таърихнигории рушди инфрасохтори роҳу нақлиёти Тоҷикистон ба таври низомманд ва аз диди илмии муосир таҳлил шудааст. Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки то имрӯз маълумот оид ба рушди роҳсозӣ, роҳи оҳан ва авиатсия асосан дар шакли пароканда ва дар доираи таҳқиқотҳои умумии таърихи иқтисодӣ пешниҳод гардидаанд. Аз ин рӯ, набудани таҳқиқоти комплексӣ, ки ҳамаи бахшҳои асосии инфрасохтори нақлиётиро ҳамчун як низоми ягона ва ба ҳам вобаста баррасӣ намояд, дар таърихнигории тоҷик холигии ҷиддии илмиро ба вуҷуд овардааст.

Аҳаммияти илмии рисола маҳз дар он ифода меёбад, ки муаллиф кӯшиш намудааст рушди роҳу нақлиётро дар робитаи мутақобилаи омилҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ таҳлил намояд. Чунин равиши методологӣ имкон медиҳад, ки нақлиёт ҳамчун ҷузъи муҳими сохтори иқтисоди миллӣ арзёбӣ гардад. Зеро рушди роҳҳо, роҳи оҳан ва авиатсия танҳо масъалаи техникии иртибот набуда, балки омили асосии ташаккули бозорҳои дохилӣ, рушди савдо, ҳаракати қувваи корӣ ва муттаҳидсозии фазои иқтисодии кишвар ба ҳисоб мерафт.

Ҷанбаи муҳимми дигари таҳқиқот устувории заминаи манбаъшиносии он мебошад. Истифодаи васеи маводи бойгонӣ, санадҳои расмӣ, қарорҳои давлатӣ ва маълумотҳои оморӣ ба таҳқиқот хусусияти далелнок ва объективӣ мебахшад. Маҳз такя ба сарчашмаҳои аввалдараҷа ба муаллиф имконият додааст, ки рушди инфрасохтори нақлиётиро на дар асоси тахмин, балки бар пояи далелҳои воқеии таърихӣ таҳлил намояд. Ин раванд эътимоднокии хулосаҳои илмиро тақвият бахшида, рисоларо ҳамчун таҳқиқоти боарзиш ва мустанад муаррифӣ мекунад.

Аз нуқтаи назари иқтисодӣ, махсусан муҳим аст, ки муаллиф солҳои 1924–1940-ро ҳамчун марҳилаи бунёдгузории низоми давлатии роҳсозӣ ва инфрасохтори нақлиётӣ арзёбӣ менамояд. Дар ҳамин давра заминаҳои аввалини рушди иқтисодии ҷумҳурӣ ташаккул ёфта, сохтмони роҳҳо, роҳи оҳан ва рушди авиатсия барои муттаҳид намудани минтақаҳои ҷудогонаи кишвар шароит фароҳам оварданд. Ин инфрасохтор ба рушди кишоварзӣ,

саноат, савдо ва идоракунии давлатӣ мусоидат намуда, Тоҷикистонро тадриҷан ба фазои ягонаи иқтисодии Иттиҳоди Шуравӣ пайваст кард.

Ҳамин тавр, таҳқиқоти Айнулозода Н.А. на танҳо аҳаммияти таърихӣ ва манбаъшиносӣ дорад, балки барои дарки қонуниятҳои рушди иқтисодӣ ва инфрасохтории Тоҷикистон низ аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ касб менамояд. Рисола метавонад ҳамчун заминаи илмӣ барои таҳқиқоти минбаъдаи таърихи иқтисодӣ, нақлиёт ва сиёсати инфрасохтории кишвар истифода гардад.

Аз ҷиҳати иқтисодӣ, дар автореферат рушди инфрасохтори нақлиётӣ ҳамчун яке аз заминаҳои асосии ташаккули иқтисоди миллии Тоҷикистон арзёбӣ мегардад. Муаллиф дуруст нишон медиҳад, ки бунёди роҳҳои автомобилгард, роҳи оҳан ва авиатсия пеш аз ҳама барои рафъи маҳдудияти иқтисодии минтақаҳо, густариши бозори дохилӣ ва таъмини гардиши молу маҳсулот аҳамияти калон дошт. Маҳз рушди шабакаҳои нақлиётӣ имконият фароҳам овард, ки захираҳои ашёи хом, маҳсулоти кишоварзӣ ва саноатӣ ба марказҳои иқтисодӣ интиқол дода шуда, робитаҳои тиҷоратӣ ва истеҳсолӣ тақвият ёбанд.

Хусусан, ба истифода додани Роҳи оҳани Тирмиз – Душанбе дар соли 1929 аҳамияти бузурги иқтисодӣ дошт, зеро он пойтахти ҷумҳуриро ба низоми умумии иқтисодии минтақа пайваст намуд. Ин омил ба афзоиши савдо, рушди саноат, таъмини корхонаҳо бо ашёи хом ва беҳтар гардидани таъминоти аҳолӣ мусоидат кард. Ҳамзамон, сохтмони роҳҳо ва рушди авиатсия ба азхудкунии минтақаҳои кӯҳистон, ҷалби захираҳои меҳнатӣ ва густариши равандҳои муҳоҷирати дохилӣ таъсири мусбат расонид.

Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва давраи баъдиҷангӣ низ нақлиёт аҳамияти калони иқтисодӣ касб намуд. Он интиқоли саривақтии маҳсулоти саноатӣ ва кишоварзӣ, таъмини корхонаҳо бо техника ва захираҳои зарурӣ, инчунин барқарорсозии иқтисодиёти ҷумҳуриро таъмин мекард. Дар солҳои 50–80-уми асри XX рушди инфрасохтори нақлиётӣ ба раванди индустрикунонии Тоҷикистон такони ҷиддӣ бахшида, барои ташаккули комплексҳои саноатӣ, рушди шаҳрҳо ва таҳкими робитаҳои иқтисодии байни минтақаҳо заминаи устувор гузошт.

Муаллиф ин марҳиларо бо асос «давраи инқилоби техникӣ» дар соҳаи нақлиёт номида, дар он як қатор равандҳои муҳими сохторӣ ва технологиро ҷудо мекунад. Аз ҷумла, яке аз самтҳои асосӣ механизатсияи пурраи корҳои роҳсозӣ мебошад, ки дар натиҷаи он истифодаи техникаҳои вазнини муҳандисӣ ва баланд шудани суръати сохтмон таъмин гардид. Ин омил ба тавсеаи босуръати шабакаи роҳҳо ва беҳтар шудани сифати онҳо мусоидат намуд.

Самти дигари муҳими таҳлилшуда, ташаккули парки муосири автомобилӣ мебошад, ки дар он афзоиши шумораи воситаҳои нақлиёт ва такмили сохтори хизматрасонии нақлиётӣ мушоҳида мегардад. Ин раванд ба баланд шудани ҳаракати дохилӣ ва густариши робитаҳои иқтисодии байниминтақавӣ мусоидат намуд.

Айнулозода Н. дар таҳқиқоти худ инчунин, ба рушди авиатсияи гражданӣ дар Тоҷикистон таваҷҷуҳи хос зоҳир намуда, ташкили парвозҳои мунтазам ба марказҳои бузурги Иттиҳоди Шӯравиро ҳамчун марҳилаи муҳими ҳамгироии нақлиётии ҷумҳурӣ бо фазои умумии иқтисодии шӯравӣ арзёбӣ мекунад. Махсусан нақши иҷтимоии авиатсия аз ҷумла, рушди авиатсияи санитарӣ ва хизматрасонии ҳавоӣ ба аҳолии минтақаҳои кӯҳистонии дурдаст, ба таври муфассал таҳлил шудааст.

Аз рӯйи таҳлили мавзуъ дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва давраи баъдиҷангӣ дар таърихи рушди нақлиёти Тоҷикистон на танҳо марҳилаи мушкил, балки давраи тағйироти сифатӣ ва ташаккули асосҳои техникии соҳа ба шумор меравад. Ин марҳила барои рушди минбаъдаи инфрасохтори нақлиётӣ дар даҳсолаҳои баъдӣ заминаи устувор фароҳам овардааст.

Дар автореферати диссертатсия қайд мегардад, ки давраи истиқлол бо зарурати фаврии раҳоӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ ва барқарорсозии робитаҳои дохилӣ ва хориҷӣ оғоз гардид. Дар ин раванд, давлат сиёсати дурусти сармоягузорӣ ва сохтмони инфрасохториро пеш гирифт, ки натиҷаи он татбиқи як қатор лоиҳаҳои бузурги муҳандисӣ гардид. Аз ҷумла, дар рисола бо такя ба маълумоти оморӣ зикр мегардад, ки дар ин давра тақрибан 59 лоиҳаи инфрасохторӣ ба маблағи 24 миллиард сомонӣ амалӣ карда шудааст. Ин нишондиҳанда худ далели равшани афзоиши таваҷҷуҳи давлатӣ ба рушди соҳаи нақлиёт ва аҳаммияти стратегии он мебошад.

Аз ҷиҳати иқтисодӣ, дар автореферат сохтмони нақбҳои муҳандисӣ ҳамчун омили муҳими рушди инфрасохтори муосири нақлиётӣ ва таҳкими ягонагии иқтисодии кишвар арзёбӣ мегардад. Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки «Нақби Истиқлол», «Нақби Шаҳристон», инчунин, нақбҳои «Шаршар» ва «Хатлон» дар бартараф намудани мушкилоти коммуникатсионӣ ва беҳтар гардидани гардиши молу маҳсулот байни минтақаҳои ҷумҳурӣ нақши калидӣ бозидаанд. Маҳз тавассути чунин иншооти стратегӣ имконият фароҳам омад, ки робитаҳои иқтисодии байни минтақаҳои шимолӣ ва ҷанубии кишвар устувор гардида, раванди интиқоли бору мусофирон содатар ва камхарҷтар шавад.

Дар автореферат ҳамчунин аҳаммияти иқтисодии лоиҳаи Роҳи оҳани Вахдат – Ёвон ба таври асоснок нишон дода шудааст. Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки ин лоиҳа барои пайвастани маркази ҷумҳурӣ бо минтақаҳои

муҳими саноатии вилояти Хатлон аҳаммияти стратегӣ дошта, ба рушди истеҳсолот, афзоиши ҳамлу нақли бор ва густариши робитаҳои дохилии иқтисодӣ мусоидат намудааст.

Таҳлили сиёсати транзитии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз ҷиҳати иқтисодӣ муҳим арзёбӣ мешавад. Дар автореферат равшан инъикос гардидааст, ки дар давраи истиқлол Тоҷикистон тадриҷан ба шабакаҳои байналмилалии нақлиётӣ ҳамгиро шуда, мавқеи худро ҳамчун кишвари транзитӣ таҳким бахшид. Пайвастан ба долонҳои байналмилалии нақлиётӣ, аз ҷумла барномаи ТРАСЕКА, барои рушди савдои хориҷӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва густариши ҳамкориҳои иқтисодии минтақавӣ заминаи мусоид фароҳам овардааст.

Навгонии илмии диссертатсия инчунин, дар таҳлили нақши сармоягузориҳои хориҷӣ ва лоиҳаҳои муштарак дар рушди инфрасохтори нақлиётӣ зоҳир мегардад. Муаллиф бо такя ба маводи таҳқиқотӣ нишон медиҳад, ки ҷалби сармояи хориҷӣ дар давраи истиқлол ба яке аз омилҳои муҳими навсозии роҳҳои байналмилалӣ ва баланд бардоштани иқтидори иқтисодии соҳа табдил ёфтааст. Ин раванд ба беҳтар гардидани сатҳи хизматрасонии нақлиётӣ, рушди тиҷорат ва таҳкими мавқеи иқтисодии Тоҷикистон дар минтақа мусоидат намудааст.

Автореферати диссертатсияи Айнулозода Н.А. ба таври пурра ба талаботи муқаррарнамудаи Низомномаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллиф сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.1 – Таърихи ватан мебошад.

Тақриздиҳанда:
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
профессори кафедраи фаъолияти гумрукии
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон Раҷабов Р.К.

Суроға : шаҳри Душанбе, ноҳияи Сино,
к. Раҳмон Набиев, х. 226, ҳ. 4
Тел: (+992) 934-44-41-07
E-mail: drrajab@mail.ru

Имзои д.и.и., профессор Раҷабор Р.К- ро тасдиқ мекунам
Сардори раёсати кадрҳо
ва корҳои махсуси ДДТТ Пирзода С. С.

Суроға: ш. Душанбе, кӯчаи Деҳотӣ 1/2
Тел: (372) 2348346
Emil: mail@ ddt.tj

21.05.2026с